

Balázs Telegdy, *Cazul lui József Venczel. Destinul unui sociolog gustian maghiar ardelean*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, 182 p.

Riscând să repetăm enunțuri arhicunoscute de istoricii contemporani, merită totuși să accentuăm importanța perspectivei de istorie socială în istoriografia științelor. Cronologizarea, scientiometria „retroactivă” aplicată la producțiile științifice din trecut ori dezvoltarea diverselor date de baze cu realizările oamenilor de știință au desigur rostul lor și au rol major în furnizarea datelor și documentelor sociale, dar o istorie autentică a științei nu se construiește prin „inventarii explicative”. Integrarea viziunii de istorie socială în explicarea și interpretarea evoluțiilor din sociologia este chiar primordială, însăși nașterea acestei științe fiind dependentă de o multitudine de contexte sociale, economice, culturale și politice.

Referindu-ne la istoria socială a sociologiei românești, suntem în măsură să observăm o largire îmbucurătoare a paletei publicistice românești. Biografiile, evocările și cronologiile de evenimente și realizări (care își au, desigur, menirea lor) sunt umbrite gradual de autenticele studii de istorie socială și organizațională, în paralel cu relativa proliferare a scrierilor memorialistice (memorii, jurnale, corespondențe), cele din urmă desigur constituind-se în importante surse de documente sociale. În acest recent „val” de studii privind istoria socială a sociologiei românești se observă efectele unei schimbări paradigmatică și metodologice profunde. Evoluțiile din trecutul sociologiei noastre sunt prezentate cu respectarea specificului lor procesual și contextual, reperele temporale și publicistice sunt integrate în discursuri interpretative, care integrează descrierea contextului original al sociologiei, ca produs social și istoric. Autorii acestor analize nu intenționează să formuleze adevăruri istorice

absolute, dar încearcă să evite greșeala supremă de a reaseza „nodurile” structurilor din trecut ca și puncte de referință din câmpurile ideologice ale prezentului.

Pe tărâmul acestei „noi istorii” a sociologiei românești un loc de prestigiu este ocupat de studiile profesorului Zoltán Rostás și de producția publicistică a grupului de cercetători, universitari, intelectuali format în jurul său. În concordanță cu principalul domeniu de cercetare al liderului spiritual și efectiv, profesorul Rostás, grupul (gruparea *Cooperative G*, supranumită și Școala „Rostás”) a studiat o multitudine de aspecte legate de Școala Sociologică de la București. Aceste cercetări și studii sunt elemente unice în mozaicul istoriei sociale a Școlii Gusti, un univers istoriografic în permanentă devenire și extindere. Cercetările investighează o serie de aspecte legate de Școala Gusti, un veritabil fenomen social, care nu poate fi redus la o rețea de entități științifice și sociale. Aceste aspecte se referă la contextul original, la realitățile, la cotidianul Școlii, dar și la structurile de interdependență în care a activat Școala și la înrâuririle istorice ale sociologiei interbelice românești.

În ceea ce privește interdependențele amintite, un loc aparte este ocupat de relația Școlii Gusti cu inițiativele similare maghiare din țară, cu toate că fundamentele ideologice ale acestor mișcări au fost oarecum diferite. Pentru noua elită maghiară ardeleană din perioada interbelică, care a trăit experiența destrămării identității naționale juridice (adică schimbarea cetățeniei) și a desființării hegemoniei etnopolitice, ruralul reprezenta o sursă identitară, dar și o resursă umană concretă, care poate fi canalizată către reconstrucția comunității maghiare din Transilvania. Prin

„elita nouă” înțelegem în primul rând acei intelectuali aparținând tinerei generații, care au depășit faza negării apocaliptice a deciziei de la Trianon, au acceptat noile realități și au manifestat o atitudine mult mai proactivă față de noile structuri. Pentru acești tineri satul – în care trăia 70–75% din etnicia maghiari transilvăneni – era mai mult decât un locaș sau refugiu mioritic, romantizat, era elementul cheie al soluției. O serie de tineri intelectuali maghiari au recunoscut că singura cale spre o adevărată soluție este reforma socială bazată pe cunoașterea realității sociale, dirijată de către un ideal și o etică socială colaborativă. Nu este de mirare că mai mulți tineri universitari maghiari clujeni, cunoscători de limbă română, s-au simțit în mod evident atrași de cadrul teoretic și metodologic al Școlii Sociologice din București, au intuit relevanța ideilor gustiste în proiectele lor de dezvoltare comunitară (reclădire națională). Această „comunitate intelectuală și științifică” a monografiștilor cu un grup de intelectuali maghiari ardeleni s-a materializat în colaborări propriu-zise, reciproc avantajoase, chiar dacă o parte din proiectele comune nu s-a realizat din motive politice.

Relația dintre sociologii și sociografii maghiari interbelici (cu focusul pe gruparea *Tinerii Ardeleni*) a fost descrisă cu lux de amănunte și o bogată documentație de Martin Ladislau Salamon în volumul său *Relațiile româno-maghiare în sociologia interbelică* (Tractus Arte, 2014). În această recenzie mă voi concentra asupra unui eveniment editorial major mai recent, care aduce în prim plan influența determinantă a Școlii Gusti în cercetarea socială maghiară din Transilvania, dar și aportul sociologiei maghiare din România în păstrarea, continuarea și revitalizarea tradiției gustiste. Studiind volumul lui Balázs Telegdy despre opera marelui sociolog maghiar transilvănean, József Venczel, ne dăm seama de profunzimea și complexitatea raporturilor dintre reprezentanții Școlii Gusti și sociologii maghiari din țară,

care au reușit să depășească rigiditățile ideologice ale unui sistem geopolitic cu efecte catastrofale. Venczel, într-adevăr, a fost un veritabil „sociolog gustian maghiar ardelen”, care a reușit să delimiteze știința de politică, fiind în stare să organizeze o campanie monografică de sorginte gustistă chiar și pe vremea administrației maghiare din Transilvania de Nord și să devină promotorul ideii monografice în 1969, după mai bine de douăzeci de ani de marginalizare personală și profesională.

Volumul, foarte bine structurat și de o coerență logică rar întâlnită în studiile de istorie socială, conține nouă capitole numerotate, de dimensiuni variabile, din care cele patru capitole referitoare la perioada interbelică și cel de-Al Doilea Război Mondial sunt mai comprehensive. Acest dezechilibru aparent este însă justificat deoarece József Venczel a fost marginalizat, întemnițat după instaurarea puterii comuniste, iar perioada sa de revenire s-a dovedit a fi una de scurtă durată (1969–1971). O altă justificare a focusului interbelic stă în însuși obiectivul principal al studiului, adică „să identific[e] rolul jucat de Școala Sociologică de la București în opera și orientarea științifică a lui József Venczel (...) Aici trebuie să consemnăm două grupuri semnificative, primul fiind format din Profesor și membrii Școlii Monografice, iar celălalt din tinerii intelectuali maghiari din Transilvania” (p. 7). Prin urmare, capitolele cele mai bine elaborate și documentate ni se par următoarele:

- Evenimentele premergătoare întâlnirii lui József Venczel cu Școala Sociologică de la București (Capitolul 2).
- Întâlnirea cu Gusti (Capitolul 3).
- Cercetarea monografică sun conducerea lui József Venczel – aplicarea metodei monografice (Capitolul 4).
- Contribuții la reformele agrare din România (Capitolul 5).

În anexa volumului găsim o serie de documente sociale relevante, traduse din maghiară, din care amintim diploma (redactată cu un simpatic umor studentesc) primită de către Venczel de la studenții participanți la prima cercetare din Unguraș ori planul de învățământ recomandat de sociolog pentru disciplina *Cercetarea socială din Ardeal*, redactat în spiritul sociologiei monografice.

Studiul propriu-zis începe cu prezentarea contextului istoric, de socializare a tineretului maghiar din Transilvania interbelică, care inițial era unul mai mult prohibitiv pentru tinerii maghiari care intenționau să-și continue studiile. Necunoașterea limbii române era agravată de atitudinea negativă a elitei față de instituțiile statului român, situația fiind îngreunată și de neexistența specializărilor universitare cu predare în limba maghiară. Pentru cei care nu doreau să învețe în Ungaria, singura alternativă de învățământ universitar rămânea teologia, unde s-a păstrat limba de predare maghiară. În astfel de condiții – așa cum arată Telegdy – un număr considerabili de tineri specialiști maghiari au devenit preoți, însușind un stil aparte de problematizare a vieții sociale. Odată cu creșterea numărului cunoscătorilor de limba română, limba oficială obligatorie a țării, a crescut semnificativ și numărul studenților maghiari la diversele specializări universitare din Cluj, un grup important de studenți maghiari existând și la București. După prezentarea contextului, autorul identifică și descrie cele mai importante organizații și grupări preocupate de problematica satului, subliniind caracterul confesional al acestora (fiind romano-catolici, reformați ori unitarieni). Prima grupare orientată către dezvoltarea satului, constituită pe baze laice (ori interconfesionale) a fost cea formată în jurul revistei *Erdélyi Fiatalok [Tinerii Ardeleni]*, în care intrase și sociologul în devenire József Venczel.

Pe parcursul capitolului, autorul ne înfățișează începutul de carieră al unui sociolog și reformator social devotat, un intelectual fidel științei, dar și religiei, Venczel rămânând

un romano-catolic convins și principial încă de pe vremea liceului. Socializarea profesională a lui Venczel a început în *Gimnaziul Romano-Catolic* din Miercurea-Ciuc, unde s-a familiarizat cu tehnicile etnografice de culegere a datelor de teren datorită și mentorului său, profesorul și etnograful Péter Pál Domokos, cel care a inițiat pe viitorul cercetător în studiul lumii rurale. Sensibilitatea socială și orientarea către rural se manifestă și într-o primă lucrare (premiată) a lui Venczel, elaborată încă în gimnaziu, axată pe analiza motivului satului maghiar în literatura maghiară. Preferințele ulterioare ale lui Venczel se bazează pe acest „pachet intelectual și afectiv cu care a ajuns la Cluj ca student la Facultatea de Drept a Universității Regele Ferdinand I” (p. 15).

Tânărul student clujean obține informații răzlețe despre activitatea Școlii Gusti după afilierea lui la mișcarea *Tinerilor Ardeleni*, membrii căreia cunoșteau deja activitatea Școlii, unul dintre membri, Imre Mikó, întâlnindu-se cu Dimitrie Gusti în 1930. Gruparea *Tinerii Ardeleni* organizează prelegeri și seminare axate pe problematica satului (seria *Seminare sătești*), cu intenția de a profesionaliza cunoașterea satului transilvan, să redefinească problematica rurală fără accente romantice, idilice și dramatice caracteristice abordărilor literare. Telegdy presupune că Venczel dispunea de informații relevante despre Școala Monografică de la colegii de asociație, din prelegerile *Seminarului sătesc*, dar și de pe paginile revistei *Tinerii Ardeleni*, care relata în mod regulat despre activitatea monografiștilor. Pe lângă revista amintită gruparea a publicat seria *Caiete sătești* în care apăruse în mai 1931 un vast chestionar standardizat privind cercetarea mediului rural, care utiliza surse românești, influența Școlii Gusti fiind depistabilă. O variantă redusă a chestionarului, destinat liceenilor, a fost întocmit și publicat de Venczel în revista pentru tineret *Jóbarát [Prieten bun]*. Aici trebuie să subliniem metoda ingenioasă utilizată de Telegdy prin care compară minuțios

cele două chestionare (cel original din *Caiele sătești* și cel redus, redactat de Venczel), reușind să identifice „acele teme și domenii de cercetare pe care J. Venczel le-a lăsat în chestionar pentru că le considera importante, care ar trebui să constituie un minim pentru cunoașterea științifică a satului” (p. 19). Autorul observă caracterul marcant etnografic al chestionarului, demonstrând-ne că în gândirea socială a lui Venczel din perioada respectivă se poate identifica efectual socializării profesionale din liceu, influența sociologiei gustiste fiind încă minimală (dar existentă).

În următorul subcapitol, Telegdy analizează îndepărtarea lui Venczel de mișcarea *Tinerilor Ardeleni*, care a fost inițial propulsat de neutralitate ideologică, aceeași neutralitate devenind ulterior o capcană intelectuală, care până la urmă a dus la destrămarea mișcării. Venczel era un student secui cu o credință romano-catolică puternică, afilierea sa fiind reîntărită după ce a fost cazat la seminarul (internatul) bisericii catolice și s-a integrat treptat într-o organizație clujeană catolică (*Departamentul Universitar și de Studii Superioare al Asociației Populare a Bisericii Romano-Catolice din Transilvania*), unde devenise secretar șef. În primăvara lui 1932, Venczel contribuie împreună cu prietenul său, viitorul episcop Áron Márton, la un număr al revistei *Erdélyi Tudósító [Corespondent Ardelean]*, între timp familiarizându-se și cu ideile sociale ale liderului suprem al bisericii catolice, Papa Pius XI, incluse în a doua enciclopică socială. Din toate aceste evoluții trebuie să înțelegem – subliniază Telegdy – că Venczel avea la dispoziție mai multe căi, modalități și resurse, care puteau fi mobilizate pentru cercetarea și ridicarea satului maghiar din Transilvania. Trebuie să înțelegem că Venczel niciodată nu a negat ideile care au stat la baza inițierii mișcării *Tinerilor Ardeleani*, însă a considerat – pe bună dreptate – că mișcarea apolitică de autocunoaștere națională a tinerilor clujeni „s-a încremenit în proiect”, rezultatele grupării fiind departe de cele preconizate (visate) anterior. Venczel s-a simțit nevoit să găsească

modalități alternative pentru practicarea și propagarea unei sociologii mai profesionale, cu rezultate utile și traductibile pe planul intervenției sociale.

Îndepărtarea lui Venczel de gruparea *Tinerilor Ardeleni* s-a realizat în paralel cu incursiunile tânărului jurist-sociolog în lumea Școlii Gusti și a rezultat în trasarea unei alternative reale de un nivel științific mai ridicat: constituirea și lansarea revistei *Hitel [Creditul]*. Apariția revistei cu un grup de țintă similar cu cel al revistei *Tinerii Ardeleni* indică ruptura hotărâtă a lui Venczel de această mișcare: noua publicație a devenit un organ al cunoașterii științifice, fără „alunecările” spre literatură, care caracterizau revista *Tinerilor Ardeleni*. Prima încercare de lansare din 1935 a eșuat, prima revistă *Hitel* a rezistat numai câteva luni, dar a doua revistă *Hitel* (1936–1944) a devenit o publicație cheie în sociologie și sociografia maghiară din Transilvania. Revista înfățișa o tentă conservatoare, de dreapta, dar nu era a publicație ideologică, cu toate că a fost ulterior stigmatizată în publicistica comunistă ca fiind „fascistă” ori „horthystă”. Iată cum definește Telegdy orientarea și vocația revistei: „(...) revista dorea să fie forul acelor tineri specialiști care erau capabili și dispuși să promoveze o autocunoaștere națională obiectivă, bazată pe o perspectivă științifică pozitivă, care era în concordanță cu ideile Școlii Sociologice de la București” (p. 31). Putem să afirmăm deci că *Hitel* își asuma rolul de for științific apolitic, o platformă a cunoașterii realității sociale: o necesitate pentru dezvoltarea programelor destinate ridicării comunității maghiare din Transilvania.

Anul 1935 nu aduce numai prima lansare a revistei *Hitel*, dar și apropierea irevocabilă a lui József Vencel de Școala Sociologică din București, cadrul gustist devenind o eternă referință pentru preocupările științifice și de dezvoltare socială inițiate și coordonate de marele sociolog ardelean. În prestigioasa revistă științifică *Erdélyi Múzeum [Muzeul Ardelean]* apar trei recenzii semnate de Vencel

despre trei opere cheie ale Școlii Monografice¹, care, în accepțiunea lui Telegdy, „au stat la baza orientării profesionale a lui József Venczel către paradigma Școlii Sociologice de la București: lucrarea lui D. Gusti însemna legitimitatea și ideologia, lucrarea lui T. Herseni, cadrul teoretic, iar lucrarea lui H.H. Stahl, metodologia și mijloace practice” (p. 34).

Următorul moment cheie în procesul de „loializare gustiană” a lui Venczel este – în opinia lui Telegdy – publicarea unor importante studii despre cercetările sociale rurale și practicile de dezvoltare rurală din interbelicul românesc (cu referiri la activitățile specialiștilor din Ungaria și alte țări europene), cum ar fi lucrarea denumită *A falumunka és a falumunka-mozgalom* [*Munca la sate și mișcarea munca la sate*], care poate fi socotită și un fel de profesiune de credință a lui Venczel vis-à-vis de sociologia monografică. Telegdy analizează pe larg și în detaliu lucrarea, intuind importanța momentului intelectual din viața lui Venczel, oglindit perfect prin acest text (*Munca la sate...* este, fără îndoială, una din cele mai bune analize sociologice parcurse de autorul acestei recenzii.) Venczel recomandă o adaptare creativă a modelului gustist, la domeniul de cercetare respectând teoria și principiile metodologice ale sociologiei monografice. „Adaptarea creativă” se manifestă mai ales la partea de intervenție, Venczel vizionând trei domenii cheie a muncii la sate: cercetarea, munca (intelectuală, fizică), pregătirea pentru conducerea satului.

Venczel va cunoaște în detaliu rezultatele cercetărilor monografice pe parcursul semestrului II al anului universitar 1935-1936, pe care îl petrece în București, la Institutul Social Român, fiind îndrumat de Henri H. Stahl, Traian Herseni și Octavian Neamțu. Venczel s-a familiarizat cu metoda monografică prin dialogul său activ cu monografiști, dar la fel de important era „dialogul tăcut” – expresie folosită de Venczel – cu dosarele și datele organizate ale celor șase monografi,

parcurea cărora l-a condus spre o înțelegere mult mai profundă a puterii explicative a metodei (...) aceasta este data de la care József Venczel poate fi considerat un adevărat gustist” (p. 43). Înzestrat cu aparatura metodologică necesară și competențele practice însușite cu ocazia participării sale la campania monografică de la Șanț (1936), Venczel realizează două cercetări de referință în regiunea sa natală (Ciuc, județul Harghita). În cercetarea din Dănești, Venczel caută să explice un aspect legate de cadrul biologic, mișcarea populației și găsește o relație causală între problemele economice (identificate prin analizele bugetelor familiale) și fluxul migrator. Apariția „surplusului populațional” se datorează structurii funciare a comunei și a suprafeței agrare insuficiente – Venczel ajunge la această concluzie prin crearea unei tipologii funciare, care are în vedere mărimea terenurilor și sustenabilitatea gospodăriilor. Un alt aspect interesant al cercetării este analiza genealogică, adică sociologia neamului, recomandată și implementată de Venczel pentru o înțelegere adecvată și comprehensivă a proceselor sociale. Astfel, datele demografice sunt complementate de o serie de documente sociale și interviuri, care ajută în studierea detaliată a unei unități mai restrânse de analiză (familia) în care sunt reproduse problemele unităților mai mari, interpretarea (weberiană) a efectelor și inter-relaționării cadrelor și manifestărilor devine mai fezabilă. Dat fiind limitările sale bugetare și alte impedimente în formarea echipelor de cercetare, „campaniile” lui Venczel au fost deseori singulare. În ampla cercetare legate de mișcarea populației din cinci comune secuiești² Venczel este ajutat de un colectiv de lucru. Studiul dă dovadă de profesionalismul și pregătirea lui Venczel: el examinează problematica mișcării populaționale într-un mod comparativ, pornind de la un context european larg, ajungând printr-o restrângere treptată a arealului de studiu până la comunele în cauză.

Trebuie să remarcăm valoarea științifică, caracterul inovator și procedura metodologică al următorului subcapitol din volumul lui Telegdy. Aici autorul compară în paralel studiile monograficilor cu scrierile lui Venczel cu scopul de a identifica influențele specifice exersate de specialiștii Școlii Gusti în cercetările sociologului maghiar. Comparațiile se realizează pe cât se poate de amănunțit, incluzând stabilirea similitudinilor și diferențelor în metodele de obținere și prelucrare a datelor, modul de prezentare a datelor în diverse tabele statistice etc. La capitolul de cercetare, Telegdy identifică influența majoră a doi monografiști (D.C. Georgescu și Roman Cresin), care este vizibilă în variate soluții metodologice implementate de Venczel, cum ar fi modul de operaționalizare a cadrului biologic. Termenul de „excedentul populației rurale” pare însă apropiat de conceptul lui Mircea Vulcănescu, care formulează „recomandări (...) pentru o gestionare a problemei excedentului populației agrare, care constă în primul rând în ridicarea nivelului calității capitalului uman (...) prin educare și (...) intervenții medicale” (p. 55).

În capitolul patru, Telegdy ne prezintă aplicațiile propriu-zise ale sociologiei monografice de către cercetătorii sociali maghiari transilvăneni, inclusiv prezentarea încercărilor eșuate de cercetări monografice. Telegdy prezintă mai pe larg cercetarea monografică de la Unguraș, o cercetare coordonată de însuși J. Venczel, precedată de o sesiune de pregătire a echipei interdisciplinare de cercetare (studenți de la drept, medicină, economie, pedagogie, teologie, agricultură). Cercetarea a fost realizată în mai multe etape începând cu vara lui 1941, dar nu a fost finalizată, cele aproximativ cinci mii de fișe rezultate nu au fost prelucrate nici până astăzi. Telegdy identifică în mod sistematic acele elemente care pot califica cercetarea de sociologie rurală de la Unguraș drept o „campanie monografică”, trecând în revistă similitudinile și diferențele între campaniile monografice interbelice ale Școlii Gusti și

cercetarea de la Unguraș. La capitolul de similități amintim caracterul interdisciplinar, coordonarea directă, rolul pedagogic al cercetării, existența problemelor proprii de cercetare și existența ședințelor comune, coordonate de însuși conducătorul campaniei. Totuși, există și o serie de diferențe deoarece Venczel a utilizat o variantă adaptată și modernizată a metodei monografice, delimitând tipurile de date (informative, obiective), flexibilizând categoriile de analiză și afirmarea suportului pentru primordialitatea (dar în nici un caz exclusivitate) metodei etnografice de culegere a datelor. În orice caz, chiar dacă ideile lui Venczel nu respectă întru-totul cadrul gustian inițial, ele se pot identifica la monografiști de referință, precum Henri H. Stahl sau Anton Golopenția.

Capitolul *Contribuții la reformele agrare din România* ne prezintă pe sociologul Venczel înzestrat cu o abundență de cunoștințe teoretice și practice, care l-au ajutat să formuleze critica științifică a reformelor agrare din România, bazată pe o cunoaștere detaliată a unei cantități excepționale de referințe biografice românești și nu numai. Adunând nu mai puțin de 384 de referințe bibliografice românești despre reforma agrară românească din 1921 și un număr impresionant de surse statistice, Venczel reușește să demonstreze eșecul economic și social al reformei agrare, care a rezultat în fărâmițarea terenurilor agricole, scăderea productivității agricole și – în Transilvania – aplicarea unor practici discriminatorii menite să reducă proprietățile funciare ale etnicilor maghiari și ale bisericilor istorice din Ardeal.

În capitolele de încheiere autorul ne prezintă rolul lui Venczel în continuarea învățământului sociologic la Cluj și încercările sale de relansare a cercetării sociale, toate curmate din nefericire de alungarea „științelor burgheze”, detenția și marginalizarea concomitentă a unui număr de foști monografiști și sociologi gustiști, printre care și József Venczel. Venczel, întemnițat în condiții inumane în diverse închisori comuniste din 1947, 1950 până la 1961, a purtat stigma

„trădătorului de neam” până la reabilitarea sa profesională din 1969, activând ca muncitor necalificat și copiator de note muzicale. După reabilitare a devenit angajatul Laboratorului de Sociologie al Universității Babeș-Bolyai din Cluj și prim-metodologul cercetării de sociologie rurală de la Gârbău, județul Sălaj. Aici Venczel, militând pentru o combinație creativă, flexibilă și inclusivă a metodelor cantitative și calitative, „dovedește faptul că în perspectiva sa nici un fenomen social nu este unidimensional, și chiar dacă nu vorbește despre cadre și manifestări sau de paralelism sociologic, interconexiunile dintre aspectele biologice, sociale, respectiv politico-juridic, sunt luate în considerare pe parcursul explicării evenimentelor”. József Venczel, stins din viață la 16

martie 1972, discipol demn al Profesorului Gusti, a fost fără doar și poate cel mai important sociolog maghiar din Transilvania.

În loc de încheiere aș dori să felicit autorul pentru acest studiu sistematic, punctual dar bogat în nuanțe, un studiu de istorie socială expunând o veritabilă argumentare și imaginație sociologică. Sper din toată inima că studiul va fi urmat de noi cercetări privind viața și opera lui József Venczel, cu accent pe aspectele mai puțin reliefate din traiectoria marelui sociolog, cum ar fi scurta perioadă postbelică, în care Venczel se lansase în recrearea structurilor universitare și repornirea cercetării sociale – în folosul neamului și al națiunii.

Note

¹ Gusti, Dimitrie, *Sociologia monografică, știință a realității social[e]. Studiu introductiv la volumul lui Traian Herseni, Teoria monografiei sociale*; Traian Herseni, *Teoria monografiei sociologice*; Henri, H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*.

² Publicat în revista *Hitel* (1/1937) cu titlul *Ötoltmenti székely község népmozgalma [Mișcarea populației din cinci comune secuiești de pe lângă Olt]*.

Levente Székedi